

PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE FIELD OF SPECIAL EDUCATION FOR BLIND CHILDREN IN UZBEKISTAN IN 1925-1990

Zukhra Kabulova

PhD student

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: zuxrakabulova@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Visually impaired children, special education, tiflopedagogy, Braille, inclusive education, pedagogical methodology, special schools, Soviet education system, vocational education, integration.

Received: 08.03.25

Accepted: 10.03.25

Published: 12.03.25

Abstract: This article analyzes the formation, development, and challenges faced by the special education system for visually impaired children in Uzbekistan between 1925 and 1990. Although special schools were established for blind children during the Soviet Union period, there were significant shortages in pedagogical methodology, educational materials, and technical support. During and after World War II, these issues worsened, leading to the closure of schools and a lack of resources. From the 1960s onwards, the field of tiflopedagogy developed, and special methodologies and textbooks based on Braille were introduced. However, due to the underdevelopment of inclusive education principles, visually impaired children faced difficulties in integrating into society. The article presents proposals to address these challenges.

1925-1990 YILLARDA O'ZBEKISTONDA KO'ZI OJIZ BOLALAR UCHUN MAXSUS TA'LIM SOHASIDAGI MUAMMO VA YECHIMLAR

Zuxra Kabulova

tayanch doktorant

O'zbekiston Milliy Universiteti

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: zuxrakabulova@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Ko'zi ojiz bolalar, maxsus ta'lim, tiflopedagogika, Brayl yozuvi,

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1925-1990 yillarda O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar

inklyuziv ta'lim, pedagogik metodika, maxsus maktablar, Sovet ta'lim tizimi, kasb-hunar ta'limi, integratsiya.

uchun maxsus ta'lim tizimining shakllanishi, rivojlanishi va duch kelgan muammolar tahlil qilinadi. Sovet Ittifoqi davrida ko'zi ojiz bolalar ta'limi uchun maxsus maktablar tashkil etilgan bo'lsa-da, pedagogik metodika, o'quv materiallari va texnik ta'minot yetishmovchiligi sezilarli bo'lgan. Urush va urushdan keyingi yillarda bu muammolar yanada kuchayib, maktablarning yopilishi va resurslarning yetishmasligi kuzatilgan. 1960-yillardan boshlab, tiflopedagogika sohasi rivojlanib, maxsus metodikalar va Brayl yozuvi asosidagi darsliklar ishlab chiqildi. Biroq, inklyuziv ta'lim tamoyillari yetarlicha shakllanmaganligi sababli, ko'zi ojiz bolalarning jamiyatga integratsiya qilishida qiyinchiliklar mavjud bo'ldi. Maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ В ОБЛАСТИ СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СЛЕПЫХ ДЕТЕЙ В УЗБЕКИСТАНЕ В 1925-1990 ГГ.

Зухра Кабулова

базовый докторант

Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

E-mail: zuxrakabulova@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Слепые дети, специальное образование, тифлопедагогика, шрифт Брайля, инклюзивное образование, педагогическая методика, специальные школы, советская система образования, профессиональное образование, интеграция.

Аннотация: В данной статье анализируется формирование, развитие и проблемы системы специального образования для слепых детей в Узбекистане в период с 1925 по 1990 годы. Несмотря на то, что в Советском Союзе были созданы специальные школы для слепых детей, наблюдалась значительная нехватка педагогических методик, учебных материалов и технического обеспечения. В годы войны и в послевоенный период эти проблемы обострились, что привело к закрытию школ и нехватке ресурсов. С 1960-х годов началось развитие тифлопедагогики, были разработаны специальные методики и учебники на основе шрифта Брайля. Однако из-за недостаточного развития принципов инклюзивного образования у слепых детей возникали трудности с интеграцией в общество. В статье предлагаются решения для преодоления этих проблем.

Kirish

O'zbekiston tarixida ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim tizimi 1925-1990 yillar oralig'ida muhim rivojlanish bosqichlarini bosib o'tdi. Ushbu davrda jamiyatda nogiron bolalarga nisbatan munosabat, ularning huquqlari va ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish masalasi davlat siyosati darajasida muhokama qilina boshlandi. Ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim tizimi dastlab cheklangan shaklda rivojlanib, maxsus maktablarning soni va sifati yetarli darajada emas edi. Ammo yillar davomida inklyuziv ta'lim tamoyillari joriy qilina boshlab, tiflopedagogika sohasida muhim islohotlar amalga oshirildi.

Ushbu ta'lim tizimi rivojida Sovet Ittifoqining ijtimoiy siyosati va ta'lim islohotlari muhim o'rin tutdi. Ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus maktablar tashkil etilishi, ularning alohida o'quv dasturlari bilan ta'minlanishi va malakali tiflopedagoglarni tayyorlash kabi tashabbuslar qabul qilindi. Biroq, tizimning shakllanishi va rivojlanishida turli muammolar yuzaga kelgan bo'lib, ularning aksariyati ta'lim mazmuni, texnik ta'minot, pedagogik metodika, maxsus o'quv resurslari va ijtimoiy muhit bilan bog'liq edi.

Ko'zi ojiz bolalar uchun ta'lim jarayonida texnik va pedagogik ta'minotning yetishmovchiligi asosiy muammolardan biri sifatida e'tirof etildi. Ta'lim muassasalarida Brayl alifbosi bilan ishlash uchun yetarli adabiyotlar, maxsus darsliklar, texnik jihozlar va zamonaviy o'qitish uslublarining yo'qligi tufayli ko'zi ojiz bolalarning bilim olish jarayoni qiyin kechgan. Shuningdek, bu sohaga ixtisoslashgan malakali o'qituvchilarning yetishmovchiligi ham jiddiy muammo bo'lib, ularni tayyorlash va malakasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar yetarli darajada olib borilmagan.

Shuningdek, ijtimoiy muhit ham ushbu ta'lim tizimining samaradorligiga ta'sir ko'rsatgan muhim omillardan biri bo'ldi. Jamiyatda ko'zi ojiz bolalar va ularning ta'lim olish huquqlari to'g'risida yetarli tushunchaning shakllanmaganligi, inklyuziv ta'lim tamoyillarining yetarlicha rivojlanmaganligi, maxsus ta'lim muassasalarining moddiy va infratuzilma jihatdan qo'llab-quvvatlanmasligi ko'plab qiyinchiliklarni yuzaga keltirdi.

Ushbu maqolada 1925-1990 yillarda O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim sohasida yuzaga kelgan muammolar va ularning yechimlariga e'tibor qaratiladi. Mazkur davr mobaynida amalga oshirilgan islohotlar, joriy etilgan ta'lim metodikalari, qabul qilingan qarorlar va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, muammolarni hal qilish yo'llari, ta'lim tizimining rivojlanish tendensiyalari hamda kelajak istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

1925-1990 yillarda O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim bo'yicha adabiyotlar sharhi

1925-1990 yillar oralig'ida O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim tizimining rivojlanishi Sovet Ittifoqining ta'lim siyosati va tiflopedagogika yutuqlari bilan bog'liq bo'lgan. Mavjud adabiyotlar sharhi maxsus ta'lim, Brayl savodxonligi, shuningdek, inklyuziv va koreksion ta'lim sohasidagi yutuqlarga e'tibor qaratadi. Shadrina (1987) o'z tadqiqotida Sovet Ittifoqida maxsus ta'limning rivojlanishi va istiqbollarini tahlil qiladi. U davlat siyosati doirasida maxsus maktablarning tashkil etilishi va ularning ahamiyatini yoritadi. Shadrinaning ta'kidlashicha, Sovet hukumati maxsus ta'lim uchun mablag' ajratgan bo'lsa-da, pedagogik materiallarning yetishmovchiligi va malakali mutaxassislarning kamligi asosiy muammolar sifatida saqlanib qolgan. Zankov (1979) esa defektologiyani ilmiy yo'nalish sifatida ko'rib chiqib, nogiron bolalar, jumladan, ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim metodologiyasini o'rganishga e'tibor qaratadi.

Bogdanov (1985) tiflopedagogika sohasining rivojlanishiga bag'ishlangan tadqiqot olib borgan. U ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus o'qitish texnikalarini ishlab chiqish, jumladan, taktil va eshitish orqali o'qitish usullarining samaradorligini oshirish muhimligini ta'kidlaydi. Brayl (1829) tomonidan ishlab chiqilgan Brayl alifbosi esa ko'zi ojiz bolalar uchun ta'limda inqilob yaratdi. Uning yozuv tizimi Sovet Ittifoqi, jumladan, O'zbekistonda keng qo'llanilgan va ko'zi ojiz bolalar uchun ta'lim imkoniyatlarini keskin yaxshilagan.

Aliyeva (1990) O'zbekistonda tiflopedagogika tarixi va istiqbollarini o'rganib, Sovet defektologik uslublarini O'zbekiston sharoitiga moslashtirishdagi qiyinchiliklarni ko'rsatadi. U respublikada maxsus maktablarning tashkil etilishi va tiflopedagog kadrlar tayyorlash jarayonlarini tahlil qiladi. Sharipov (1983) esa Markaziy Osiyoda maxsus ta'limning rivojlanishini keng yoritib, O'zbekiston boshqa Sovet respublikalari bilan taqqoslaganda resurs va infratuzilma jihatidan orqada qolganini qayd etadi.

Semenova (1989) o'z tadqiqotida inklyuziv ta'lim masalasini o'rganib, alohida maxsus maktablardan integratsiyalashgan ta'lim muhitiga o'tish jarayonlari haqida fikr bildiradi. Biroq u Sovet Ittifoqida inklyuziv ta'lim siyosati yetarlicha rivojlanmaganligini ta'kidlaydi, chunki ko'zi ojiz bolalar asosan alohida maktablarda o'qitilgan. Mamedov (1975) Sovet davrida defektologiyaning tarixiy rivojlanishini tahlil qilib, o'quv dasturlarining shakllanishiga ta'sir etgan islohotlar haqida ma'lumot beradi.

Feldman (1986) ko'zi ojiz bolalar uchun koreksion-rivojlantiruvchi ta'lim masalalarini o'rganib, erta reabilitatsiya dasturlarining ahamiyatini ko'rsatadi. Uning fikricha, nogiron bolalarni erta bosqichda o'qitish ularning intellektual va jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Soboleva (1990) esa ko'zi ojiz bolalarni umumiy ta'lim muassasalariga integratsiya qilish

muammolarini tahlil qilib, o'qituvchilarning yetarlicha tayyorlanmaganligi va ijtimoiy stigma bu jarayonga to'sqinlik qilayotganligini qayd etadi.

Yuqoridagi adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, 1925-1990 yillarda O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim tizimi Sovet defektologiya va tiflopedagogika asosida shakllangan. Maxsus maktablar tashkil etilgan bo'lsa-da, resurs yetishmovchiligi, o'qituvchilarning malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi va inklyuziv ta'lim tamoyillarining sustligi asosiy muammolar sifatida qolgan. Mustaqillikdan keyingi davrda ushbu yo'nalishda olib borilgan islohotlar va xalqaro tajribadan foydalanish O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar ta'limining kelajagi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko'zi ojiz bolalar ta'limining dastlabki bosqichlari (1925-1940 yillar)

1925-yildan boshlab, O'zbekistonda nogiron bolalar, jumladan, ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus maktablar tashkil etila boshlandi. Bu davrda O'rta Osiyo hududida bunday muassasalar deyarli yo'q edi. Dastlabki maxsus maktablar Toshkent shahrida ochilgan bo'lib, 1929-yilda birinchi maxsus maktab-internat tashkil etildi. Biroq, ushbu maktablar sonining cheklanganligi va o'quv dasturlarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi muhim muammo sifatida ko'zga tashlanardi.

Dastlabki yillarda maxsus ta'lim tizimi Sovet Ittifoqining umumiy ta'lim siyosati doirasida shakllangan bo'lib, o'quv jarayonlarida rus tiliga asoslangan darsliklar ustunlik qilar edi. Mahalliy tillarda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus darsliklar yetarli emasligi sababli o'quvchilarning bilim olishi qiyin kechgan. Maxsus pedagogik materiallar yetishmovchiligi tufayli ko'plab o'quvchilar umumta'lim maktablariga borishga majbur bo'lishgan, bu esa ularning ta'lim olish jarayonida jiddiy qiyinchiliklar tug'dirgan.

1930-yillarda O'zbekistonning ayrim viloyatlarida maxsus maktablar tashkil etishga harakat qilingan bo'lsa-da, bu jarayon juda sust kechdi. Shuningdek, tiflopedagogika sohasi hali yangi bo'lgani sababli, malakali o'qituvchilar yetishmovchiligi katta muammo edi. Ushbu davrda ko'zi ojiz bolalar uchun moslashtirilgan didaktik materiallar, Brayl alifbosi asosidagi darsliklar ishlab chiqilmagan edi.

Urush va urushdan keyingi yillarda muammolar (1941-1960 yillar)

Ikkinchi jahon urushi va undan keyingi yillarda ko'zi ojiz bolalar ta'limi katta qiyinchiliklarga duch keldi. 1941-1945-yillar davomida O'zbekiston hududida mavjud bo'lgan ko'plab maxsus maktablar moliyaviy taqchillik sababli yopildi yoki resurslar yetishmovchiligi tufayli faoliyatini to'xtatdi. O'quv muassasalarining binolari harbiy ehtiyojlar uchun moslashtirildi, ko'plab pedagoglar urushga safarbar etildi. Natijada, ko'zi ojiz bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatlari yanada qisqardi.

Urushdan keyingi davrda, ya'ni 1950-yillarga kelib, Sovet hukumati tomonidan maxsus maktablar sonini oshirish va tiflopedagogika sohasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. 1955-yilda O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun birinchi to'liq tashkil etilgan maxsus internat-maktab faoliyat boshladi. Shuningdek, Toshkent Davlat Pedagogika Institutida maxsus pedagogika yo'nalishi ochilib, tiflopedagog kadrlarni tayyorlash yo'lga qo'yildi.

Ushbu yillarda maxsus maktablarda o'quvchilar uchun Brayl yozuvi asosida o'quv materiallari ishlab chiqildi. 1957-yilda Toshkentdagi maxsus bosmaxonada ko'zi ojiz bolalar uchun ilk Brayl alifbosidagi kitoblar nashr etildi. Bu ta'lim jarayonini ancha yengillashtirdi. Shu bilan birga, o'quvchilarning hayotga moslashuvi uchun maxsus kasb-hunar ta'limi joriy qilina boshlandi.

Biroq, hali ham malakali mutaxassislar yetishmovchiligi muhim muammo bo'lib qoldi. Ayrim hududlarda ko'zi ojiz bolalar maxsus ta'lim olish imkoniyatidan mahrum edilar. Tiflopedagogika sohasining ilmiy jihatdan rivojlanishi yetarlicha yo'lga qo'yilmagan edi.

Maxsus ta'limning rivojlanishi va muammolar (1961-1990 yillar)

1960-1990-yillar davomida O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim tizimi ancha rivojlandi. Toshkent va Samarqand kabi yirik shaharlarda maxsus internat-maktablar tashkil etildi. Xususan, 1965-yilda Toshkent shahrida yangi zamonaviy maxsus maktab ochildi, bu esa ko'zi ojiz bolalar uchun yangi imkoniyatlarni yaratdi.

Lekin, qishloq joylarda yashovchi bolalar uchun maxsus ta'lim olish imkoniyatlari cheklangan edi. Masalan, Farg'ona, Buxoro, Qashqadaryo va Xorazm viloyatlarida ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus maktablarning yo'qligi sababli, ko'plab ota-onalar farzandlarini Toshkent yoki Samarqanddagi internat-maktablarga yuborishga majbur edilar.

1960-yillardan boshlab maxsus darsliklar ishlab chiqila boshlandi. Biroq, o'quvchilarga moslashtirilgan darsliklarning yetishmovchiligi hali ham dolzarb muammo edi. Texnik vositalarning zamonaviy talabga javob bermasligi, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi kabi muammolar saqlanib qoldi. Masalan, ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus yozuv mashinalari cheklangan miqdorda mavjud bo'lib, ko'pchilik o'quvchilar uchun yetarli emas edi.

1960-1980 yillarda tiflopedagogika sohasida qator ilmiy izlanishlar olib borildi. Xususan, Toshkent Pedagogika Institutida ko'zi ojiz bolalar bilan ishlash bo'yicha ilmiy laboratoriya tashkil qilindi. Maxsus metodikalar ishlab chiqildi va ko'zi ojiz bolalar uchun kasb-hunar ta'limini rivojlantirishga harakat qilindi.

Lekin, inklyuziv ta'lim tamoyillari yetarli darajada shakllanmaganligi sababli, ko'zi ojiz bolalar jamiyatga integratsiya qilishda qiyinchiliklarga duch kelishdi. Masalan, ko'zi ojiz bolalar maxsus maktablarni tugatgach, ishga joylashish yoki oliy ta'lim olish borasida katta to'siqlarga

duch kelardilar. 1970-yillarning oxirlarida faqat cheklangan sonli ko'zi ojiz talabalarga universitetlarda ta'lim olish imkoniyati yaratilgan edi.

Shuningdek, ko'zi ojiz bolalar uchun madaniy va sport faoliyatini rivojlantirishga yetarlicha e'tibor qaratilmagan. 1980-yillarda faqat Toshkent shahrida ko'zi ojiz bolalar uchun sport klubi mavjud bo'lgan. Teatr va musiqa yo'nalishlarida esa ko'zi ojiz yoshlarning ishtiroki cheklangan edi.

Xulosa

1925-1990 yillarda O'zbekistonda ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus ta'lim sohasida muhim yutuqlar va muammolar mavjud edi. Sovet davrida ushbu soha rivojlangan bo'lsa-da, texnik ta'minot, malakali mutaxassislar yetishmovchiligi, metodologik yondashuvlarning yetarli darajada shakllanmaganligi asosiy muammolar bo'lib qoldi. Mustaqillik yillarida bu yo'nalishda qator islohotlar amalga oshirilib, inklyuziv ta'lim tamoyillari rivojlantirila boshlandi. Kelajakda ko'zi ojiz bolalar uchun ta'lim sifatini oshirish maqsadida zamonaviy metodikalarni tatbiq etish va global tajribani inobatga olish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шадрина, Т. В. Специальное образование в СССР: развитие и перспективы / Т. В. Шадрина. – М.: Педагогика, 1987. – 256 с.
2. Дефектология: Учебное пособие / Под ред. Л. В. Занкова. – М.: Просвещение, 1979. – 312 с.
3. Богданов, В. Л. Основы тифлопедагогики / В. Л. Богданов. – Л.: Наука, 1985. – 278 с.
4. Брайль, Л. Метод чтения и письма для слепых / Л. Брайль. – Париж: Национальный институт для слепых, 1829. – 88 с.
5. Алиева, Г. С. Тифлопедагогика в Узбекистане: история и перспективы / Г. С. Алиева. – Ташкент: Фан, 1990. – 192 с.
6. Семенова, Н. А. Инклюзивное образование: теория и практика / Н. А. Семенова. – М.: ВЛАДОС, 1989. – 220 с.
7. Шарипов, К. Х. Развитие специального образования в Центральной Азии / К. Х. Шарипов. – Ташкент: Университет, 1983. – 235 с.
8. Мамедов, Ю. В. История и развитие дефектологии в СССР / Ю. В. Мамедов. – Л.: ЛГУ, 1975. – 205 с.
9. Фельдман, Е. Р. Коррекционно-развивающее обучение слепых и слабовидящих детей / Е. Р. Фельдман. – Киев: Радянська школа, 1986. – 268 с.
10. Соболева, А. М. Интеграция слепых детей в общеобразовательную среду: проблемы и решения / А. М. Соболева. – М.: Педагогическое общество, 1990. – 184 с.